

Dějiny a politické myšlení v Kosmově kronice

Arthur Perodeau

Chronica Bohemorum, sepsaná mezi lety 1120 a 1225 pražským kanovníkem Kosmou, je základním pramenem k českým dějinám do počátku 12. století. Jakkoli je toto dílo v české, německé a polské historiografii hojně využíváno, dosud mu byla věnována pouze jediná monografie.¹ Údiv nad tímto zjištěním byl jedním z impulzů, jež vedly Lisu Wolverton (University of Oregon) k sepsání recenzované knihy. Tato americká medievistka se na Kosmovu kroniku již dlouhodobě specializuje, práci s ní si vyzkoušela již při přípravě monografie *Hastening Toward Prague. Power and Society in the Medieval Czech Lands* (Philadelphia 2001) a zasloužila se rovněž o její první kompletní překlad do angličtiny.² Jak sama uvádí, právě práce na překladu ji podnítila ke zpočtybnění některých obecně přijímaných tezí.

Oproti většině badatelů pracujících s Kosmovou kronikou se zde autorka na jejím základě nesnaží psát dějiny českého středověku (to bylo jejím cílem v jejích předchozích pracích). Usiluje spíše o prozkoumání textu z hlediska jeho důvěryhodnosti jakožto pramene a hledá motivace, jež Kosmu vedly k jejímu sepsání. Vychází přitom z předpokladu, že není důvodu považovat kroniku za dílo objednané — ať už pražským biskupem, knížetem či kýmkoli jiným. Odmítá i názory interpretující kroniku jako dílo legitimizující knížecí autoritu či jako kroniku „národní“, odrážející a propagující národní cítění. Podobné představy považuje za projev nepromyšleného přebírání schémat obvykle aplikovaných na „národní“ dějiny.

Lisa Wolverton považuje za hlavní úskalí dosavadních přístupů skutečnost, že badatelé opomíjeli čistě literární aspekty textu a vůbec narativní perspektivu. Literární motivy a biblická i klasická latinská intertextualita byly přinejlepším zmiňovány jako bezvýznamné ornamenty. Autorka se snaží tuto mezeru zacelit a analyzovat vytríbenou rétoriku literárněvědnými metodami, aby za vyprávěním o historických událostech odhalila pisatelův pesimistický politický názor. Je známo, že Kosmas namísto oslavy velkolepých činů knížat usiloval spíše o nastavení zrcadla jejich nepřístojným skutkům. Nabádal k následování ideálu a upřednostnění obecného dobrého před osobními zájmy. Kronikář dokončil první knihu svého díla roku 1120, v době, kdy se Přemyslovci již dvacet let utápěli ve vnitrodynastických konfliktech. Právě tato neblahá situace podněcovala Kosmu k psaní — snažil se objasnit její kořeny v rámci svého politického přesvědčení.

Abý doložila své interpretace, autorka systematicky pročítá text v různých perspektivách, přičemž každé vždy věnuje jednu kapitolu. Její metoda spočívá ve výběru a komentáři úryvků, u nichž se zaměřuje na intertextualitu — mnohdy tak dojde k originálním tezím týkajícím se Kosmových záměrů. Ukazuje, že Kosmas své literární vzory neužíval pouze k demonstraci vlastní intelektuální převahy — texty znal

1 Třeštlík, Dušan: *Kosmova Kronika česká*. Academia, Praha 1968.

2 *Cosmas of Prague. The Chronicle of the Czechs*, přel. Lisa Wolverton. The Catholic University of America Press, Washington 2009.

skutečně velmi dobře, formovaly jeho vidění světa a doby, v níž žil. Kosmas s citáty nakládá tvořivě, mnohdy je i přetváří tak, aby dobře účinkovaly v rámci jeho rétoriky. Autorka zde těží z bohaté anglosaské bibliografie zabývající se využíváním antické literatury ve středověku. V některých případech Kosmovu metodu srovnává i s postupy jiných středověkých kronikářů (Dudona de Saint-Quentin a zvláště Nitharda).

Pozornost čtenáře upoutá již druhá kapitola, v níž se autorka zaměřuje na způsob Kosmovy práce — na základě studia jednoho úryvku zde analyzuje kronikářův vztah k pramenům: způsob, jakým přetváří tento surový materiál v příběh. Ukazuje, že oproti častému názoru Kosmas nevyužívá kroniku Reginona z Prümü primárně jako zdroj informací, ale spíše jako metodologickou inspiraci. Badatelčin pozorný přístup k textu ukazuje, že zdánlivá přesnost, s níž Kosmas ustavuje pravdivost událostí, je pouhou maskou. V jejím skrytu kronikář manipuluje s prameny tak, aby mu umožnily takové podání, jehož obsah L. Wolverton upřesňuje v dalších kapitolách své knihy, když vyznačuje opakující se témata, procházející napříč celou kronikou. Kosmas buduje strukturovaný a koherentní příběh, který komentuje pomocí pečlivého výběru adjektiv a adverbíí, ale také prizmatem citovaných klasiků.

Ve třetí kapitole se Wolverton na vliv antické literatury na pražského kronikáře zaměřuje ještě intenzivněji. Odmítá považovat líčení dávných věků na počátku první knihy za zápis ústní tradice a interpretuje je spíše jako Kosmovu literární konstrukci. Kronikář vykresluje obraz zlatého věku po vzoru antických autorů tak, aby kontrastoval se současným stavem civilizace, který považoval za úpadkový. Převzetím tohoto motivu Kosmas staví Čechy do prestižní tradice římské kultury. Co více, naturalizuje své pesimistické vnímání politiky tím, že je zapojuje do líčení počátků formulovaného jako mýtus. Biblický motiv rajske zahrady a následného pádu se opakuje v obraze zavedení soukromého vlastnictví coby prvotního hříchu. Autorka odkrývá vnitřní vazbu mezi bájemi o dávných dobách a líčením doby současné. Pozoruhodným způsobem zde identifikuje dichotomii mezi literárními motivy predátora a jeho kořisti z Faedrový bajky — usnadňuje nám pochopit kronikářovy soudy o postavách v jeho vyprávění.

Genderové analýze Kosmovy kroniky a velmi funkčnímu využívání stereotypních obrazů mužství a ženství je věnována následující kapitola. Ženy jsou kronikářem často stavěny do role mluvčích, jež zastupují bezbranné, jako přímluvkyně, jejichž hlasem nechává promlouvat své vlastní názory. V legendách o počátcích jsou ženy vyloučeny z politického jednání, čímž je Kosmas chrání před špinavostmi s ním spojenými, jež přísluší mužům. Skrze postavy bezbranné vdovy a urozené ženy, která usiluje o usmíření členů vládnoucí dynastie, Kosmas představuje svůj kritický náhled na politické násilí a z něj plynoucí zkázu. Genderová analýza je užitečná i v případě postavy biskupa Jaromíra-Gebharta, odhaluje u ní systematické užívání prvků maskulinity, jež ji spojují se sférou politiky a násilí. Vždy když Kosmas spojuje klérus s maskulinitou, činí tak ve snaze kritizovat zapojení církve do politiky, která ji pošpiňuje. Pokud jde o známou epizodu o vévodkyni Matyldě Toskánské, L. Wolverton ji rovněž interpretuje v novém světle svých objevů: vévodkynina svatba s knížetem Welfem II. Bavorským může být čtena jako prostředek ke kritice gregoriánské reformy převracující společenské pořádky. Vnímat ji lze také jako šikovný trik, jímž Kosmas zdůraznil kontrast s českými zeměmi, kde byly ženy z politiky vyloučeny, čímž se dostal do předí pro Kosmu významný motiv jisté nezávislosti a izolace Čech od zbytku světa.

V páté kapitole se autorka detailněji věnuje již naznačenému kronikářovu náhledu na jeho dobu. Soudobá politika, zvláště ta císařská, byla příliš ovlivněna lačností po penězích. Zákon upadá pod vlivem chamtivosti — na úkor obyvatel Čech. Pokud jde o Vršovce, badatelka se příliš nezabývá tím, co skutečně dělali či mohli dělat, ale spíše tím, koho v kronice představují — totiž *inimici familiares*, magnáty stojící za všemi nepokoji. Kosmas ale nešetří ani členy knížecí rodiny, jejichž ambice pustoší celou zemi. Naturalizuje konflikty mezi bratry, celá zem trpí přílišným počtem příslušníků přemyslovské dynastie. Metody literární analýzy autorce umožňují důkladně odkrýt Kosmovu pesimistickou teorii moci. Jakkoli se to může zdát překvapivé, Kosmas není v otázce budoucnosti Čech optimistou. Oslavuje sice nástup knížete Soběslava I. (1125), který byl přitom dříve líčen jako čelní strůjce mnohých úkladů, nic však nenasvědčuje tomu, že by kronikář nepředpokládal brzké obnovení konfliktu (spojené s osobou Oty II., posledního zbývajícího člena dynastie).

Obsahem šesté kapitoly jsou autorčiny úvahy nad tím, proč se Kosmas rozhodl vyjádřit své politické názory prostřednictvím vyprávění o dějinách národa. Odmítá představy o tom, že Kosmas usiloval o velebení jakéhosi „národního“ uvědomění či že jeho text odrážel českou identitu. Právě naopak, rozkrývá důmyslnou konstrukci umělé kategorie „Boemí“. Když se věnuje počátkům, činí z Čechů první obyvatele země, ale z následujícího líčení je zřejmé, že si byl vědom skutečnosti, že tato představa je zcela nepravdivá — vypovídá o tom třeba již střet s Lučany. Identita Čechů se zakládá v prvé řadě na příslušnosti k zemi (více než k zákonu, knížeti, kultuře apod.), což Kosmovi umožňuje k sobě zemi a lid neoddelitelně svázat. Kosmas si je vědom různorodého původu Čechů, ale tuto skutečnost maskuje a přisuzuje jim společné kořeny. Ustavuje tak český národ jako společenství nezávislé na okolí, jímž je ohrožováno. Činí z něj rovněž politického aktéra, jehož jednotný zájem stojí v cestě rozkladným sporům knížecích elit.

Na tyto poznatky navazuje i shrnující závěr knihy: kníže je v Kosmově světě povinen naslouchat věrným rádcům a zbavit se lichotníků, zatímco magnáti se mu musí postavit, jestliže jeho sklony k tyranii narušují ideál politického upořádání země. Především však podle autorky Kosmova kronika není zrcadlem pouze knížeti, ale i lidu — tedy Čechům jakožto společenství, jež by napříště mělo hrát roli srovnatelnou s tou, jaká je přisuzována exemplárním magnátům z vyprávění.

V souhrnu se domnívám, že jsou teze Lisy Wolverton do značné míry přesvědčivé. Je třeba ocenit odvahu a důkladnost, s níž se pustila do řešení komplikovaných otázek spojených s kronikou. Navrhuje odpovědi, jež svou komplexitou obohacují a nuancují základní sdělení. Vždy se důsledně opírá o text a jeho pozornou kritiku a efektivní metodu. Kniha může představovat úvodní četbu pro každého, kdo se zajímá o první staletí českých dějin. Kosmově kronice se na tomto poli nelze vyhnout a Lisa Wolverton poskytuje dobrou příručku k celému textu, jejíž četba může zabránit mnohým dezinterpretacím. Kosmas je zde představen jako skutečný literární tvůrce, všechny složky jeho vyprávění jsou výsledkem pečlivé volby, nejsou neutrální a slouží širšímu sdělení. Podléhají literárním pravidlům. Kronikářův text nelze považovat za sbírku objektivních faktů, každý element je třeba zvažovat v kontextu celého příběhu a v diskurzivním rámci.

Autorčin zásluhý počín místy dokonce navrhuje pozměnění dosavadního obrazu české společnosti 12. století. Hluboká znalost antických autorů, kterou autorka

u Kosmy shledává, ji vede k přehodnocení stavu vzdělanosti v českých zemích. Zdůrazňuje, že pokud Kosmas zapracoval do svého textu tolik klasických odkazů, pravděpodobně doufal, že jeho čtenáři (úzký elitní okruh českých vzdělanců) budou schopni je identifikovat. Obecně lze říci, že je kniha užitečnou četbou pro všechny zájemce o středověk. Představuje totiž v celé rozmanitosti dobové politické myšlení, a to dokonce za hranice dominantních oblastí latinského křesťanstva (Itálie, Říše, Francie). Užítá metoda je navíc dobrým příkladem toho, jak číst středověká literární a zvláště dějepisická díla. Anglosaská sekundární literatura, v knize nejvíce využívaná, nicméně přináší do studií o Kosmovi jak osvěžující podněty, tak i mnohá opominutí či nedorozumění. Můžeme jen litovat, že autorka nedoplňuje četná díla anglosaských badatelů odpovídajícími zástupci dějepisectví kontinentálního. To je zkratkovitě zastoupeno především pracemi Dušana Třeštíka, dále pak Marie Bláhové, Norberta Kerskena či Larse Boje Mortensena, přičemž poslední tři jmenovaní jsou považováni jen za pokračovatele prvního. Je škoda, že není citován např. žádný text Martina Wihody — zmíněna tak vůbec není jím navržená možnost, že Kosmas původně uvažoval pouze o sepsání dvou knih a k psaní třetí přikročil až po další rozvaze³. Obě teze, Wihodova i východisko L. Wolverton, opírající se o koncepci tří knih, jsou samozřejmě diskutabilní. Bylo by však zajímavé sledovat, jak se autorka s jinou představou vyrovná.

Vedle nedostatků v bibliografii lze vytknout ještě jeden rys autorčiny práce: její přístup je jaksi systematicky antitraditionalistický, usilující snad za každou cenu o popření starších badatelských závěrů. Vychází z představy, že Kosmu k práci motivovala především politika — klade si proto otázku, proč si k vyjádření svých politických názorů vybral jako žánr právě dějiny národa. Ta otázka je ale dost možná položena úplně špatně. Kosmovi bylo vlastní univerzalistické myšlení kořenící v křesťanské kultuře. Vedle toho se u něj ale projevuje i cosi jako „národní“ cítění, jež jej vedlo k tomu, aby se považoval také za Čecha. Jistěže měl Kosmas konkrétní politické názory, jež vyjádřil ve spise o českých dějinách. Hledal přece odpovědi na otřesy nabourávající politický, kulturní, církevní a geografický rámeček, za jehož součást se považoval — české knížectví. Stejně tak problematický je závěr knihy, kde L. Wolverton předkládá hypotézu o Kosmově cíli přimět „lid“ (Kosmou většinou pojímaný jako neohraničený a anonymní) k zásahu na politickém poli, jestliže je třeba postavit se tyranským sklonům knížete. Tato hypotéza je důkladně argumentována, leč není podpořena úvahou z hlediska recepčního. Kronikářovo dílo je adresováno kléru. Je proto velmi obtížné si představit, že by chtěl tímto způsobem předat poněkud skryté sdělení širším laickým vrstvám.

Autorka nepředstírá ambici přednést ve své knize dokonalou a nepřekonatelnou syntézu o díle pražského kanovníka. Jejím cílem bylo ukázat, co to znamená vážně se zabývat intertextualitou ve starší literatuře, a podat jasnější obraz Kosmova projektu, jakož i podnítit nové debaty o celé kronice. Její pokus dopadl skvěle a dobře ukazuje, jak plodnou může být literární analýza pro porozumění historickému prameni.

³ Viz např. Wihoda, Martin: Kosmova Kronika a počátky českého historického myšlení. In: Kosmas: *Kronika Čechů*, Karel Hrdina, Marie Bláhová a Magdalena Moravová (eds.). Argo, Praha 2011, s. 5–20. Martin Wihoda má i odlišný náhled na časovou posloupnost některých událostí z Kosmova života — i zde bychom ocenili konfrontaci s tezemi autorčinými.

Jde o první monografii o Kosmovi v angličtině a k anglofonnímu publiku se také primárně obrací. To částečně vysvětluje i její volbu některých interpretačních perspektiv. Lze jen doufat, že práce přitáhne pozornost dalších zahraničních badatelů o českou medievistiku a jí řešené otázky. Autorčina angličtina je navíc velmi dobře přístupná i pro ty, kdo Shakespearův jazyk ovládají jen částečně. Čtenáři neobeznámení s Kosmovou kronikou se v problematice velmi rychle zorientují díky systematickému využívání instruktivně komentovaných ukázek z textu. Díky tomu je možná i selektivní četba zaměřující se jen na vybrané kapitoly, jakkoli je prostudování celého díla samozřejmě nezbytné pro celistvé porozumění autorčiným přístupům a hypotézám. Kniha je nezbytnou pro každého, kdo se zajímá o počátky českých dějin, doporučit ji však lze i všem odborným i laickým zájemcům o středověkou historiografii a literaturu.

AD:

Lisa Wolverton: *Cosmas of Prague. Narrative, classicism, politics*. The Catholic University of America Press, Washington 2015. 328 s.

Arthur Perodeau | École Normale Supérieure, Lyon
perodeau.arthur@gmail.com

